

Asia: VN/1070/2021

Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi laiksi sukupuolen vahvistamisesta sekä siihen liittyvien lakien muuttamisesta

Lausunnonantajan lausunto

1. Kommenttinne liittyen sukupuolen vahvistamisen edellytyksiin (1 §):

Tavoitteena on vahvistaa henkilön itsemääräämisoikeutta erottamalla sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen lääketieteellisistä tutkimuksista ja hoidoista. Hakemus sukupuolen vahvistamisesta perustuisi henkilön omaan selvitykseen koskien hänen sukupuolen kokemustaan. Sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen erottaminen lääketieteellisistä tutkimuksista ja hoidoista on perusteltua. Oikeudellisen sukupuolen muuttamisen ei kuitenkaan missään tilanteessa tule merkitä subjektiivista oikeutta julkisin varoin kustannettaviin terveydenhuollon palveluihin, vaan terveydenhuollon interventioiden tulee aina perustua lääketieteelliseen harkintaan niiden tarpeellisuudesta, hyödyistä ja haitoista.

Ihmisoikeuksien ja perustuslain vastaisen lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistaminen translaista on ehdottoman tärkeää ja 1 § on nyt sen mukainen.

Hallitusohjelman mukaisesti sukupuolen vahvistaminen omasta ilmoituksesta on rajattu täysi-ikäisille. Tämä on kehitysikäisten nuorten identiteettikehityksen keskeneräisyyden kannalta tarkoituksenmukaista. Identiteetin vahvistuminen on nuoruusiän kehityksen lopputulos. Toisin kuin taustamuistiossa mainitaan, nuoruusikäisten transsukupuolisuuden kokemus näyttää tähänastisen tutkimustiedon valossa olevan pysyvä ainoastaan niissä tapauksissa, jossa identifioituminen vastakkaiseen sukupuoleen on selkeästi alkanut jo lapsuudessa ja vahvistunut puberteetissa. Puberteetissa ja sen jälkeen ilmaantuneen biologisesta sukupuolesta poikkeavan sukupuoli-identiteettikokemuksen pysyvyydestä ei ole minkäänlaista tutkimustietoa kuten ei optimaalisista hoitovaihtoehtoistakaan. Valtaosa alaikäisistä sukupuoli-identiteettitutkimuksiin hakeutuvista Suomessa on havahtunut transsukupuolisuuden kokemukseensa vasta puberteetin jälkeen. Lisäksi merkittävä osa alaikäisenä sukupuoli-identiteettitutkimuksiin hakeutuvista kärsii niin merkittävistä vakavista psykiatrisista häiriöistä, että se heikentää heidän päätöksentekokykyään näin vakavissa asioissa, ja edelleen merkittävän osan kokonaisidentiteettikehitys on vielä niin kysymätön ja hajanainen, ettei voida päätellä mitään aidosti omalähtöisestä, pysyvästä identiteetistä. Näissä tilanteissa ei ole tarkoituksenmukaista mahdollistaa sukupuolen vahvistamista uudella tavalla vaan antaa nuorelle kasvurauhaa. Sukupuolen vahvistaminen ei olisi nuoruusiän aikana vakiintuneen identiteetinmuodostuksen vaatima vahvistus vaan kehitystä suuntaava interventio.

2. Kommenttinne liittyen hakemukseen ja sen käsittelyyn (2 §). Kommentteja pyydetään esimerkiksi siihen, onko sukupuolen vahvistamisen hakemusmenettely esitetyssä muodossaan toimiva ja tarkoituksenmukainen.

Lääketieteellisesti ei ole mahdollista määritellä ihmisen sukupuoli-identiteettiä, koska kyseessä on subjektiivinen kokemus. Transsukupuolisuus-diagnoosilla on merkitystä lähinnä terveydenhuollon toimintojen kannalta. 2 §:n mukainen käytäntö sukupuolen juridista muuttamista haluavan ihmisen omaan hakemukseen perustuvasta sukupuolen vahvistamisesta on erittäin perusteltu. Prosessi mahdollistane potilaan näkökulmasta helpommin myös sukupuolen vahvistamisen takaisin aiempaan. Nykykäytännön mukaan potilaan on käytävä uudelleen läpi tutkimuksia saadakseen kummankin sukupuoli-identiteetin tutkimusyksikön erikoislääkärin kannanotot sukupuolen viralliseksi vahvistamiseksi. Detransitio on yleensä raskas päätös, jonka uusi laki tekisi helpommaksi.

Lakiehdotuksesta ei käy ilmi kuka arvioi sukupuolen vahvistamisen perusteet ja katsoo ne riittäviksi. Näemme, että sukupuolen vahvistamista hakevan oikeusturvan toteutumisesta pitää olla riittävä varmuus.

Harkinta-aika on paikallaan ehkäisemään tarpeettomia kuluja ja väärinkäytöksiä. Kuukauden ajanjakso ennen hakemuksen vahvistamista ei ole kohtuuton.

3. Kommenttinne liittyen sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksiin (3 §). Lausunnoissa pyydetään kiinnittämään erityistä huomiota sellaiseen lainsäädäntöön, jossa sukupuolelle annetaan merkitystä ja jota hallituksen esityksessä ei ole tunnistettu. Lisäksi huomiota pyydetään kiinnittämään säännöksen aiheuttamiin muutostarpeisiin lausunnonantajan toiminnassa/hallinnonalalla.

Ehdotetun lain on esimerkiksi arvioitu mahdollisesti edellyttävän muutoksia vankeus- ja tutkintavankeuslakien säännöksiin vankien sijoittamisesta sekä henkilöntarkastuksista ja päihitteettömyyden valvonnasta. Vastaavia säännöksiä on myös laissa poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta. Lain on myös arvioitu edellyttävän muutoksia eräisiin rikoslain säännöksiin.

Sukupuolen vahvistamisen kautta ei tule tehdä mahdolliseksi saada muiden henkilöiden turvallisuutta vaarantavia oikeuksia, esimerkiksi mahdollisuutta vapautua vankeinhoidossa henkilöntarkastuksista tai tulla sijoitetuksi vahvistetun sukupuolen mukaisesti haavoittuvassa asemassa olevien (yleensä naisten) asuintiloihin.

4. Kommenttinne liittyen sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksiin ja vanhemmuuteen (4 §)

Oikeusvaikutuksissa tulee kaikissa huoltajan asemassa olevien henkilöiden oikeudellisen sukupuolen korjaamista ja hänestä käytettävien nimikkeiden ratkaisuisa ensisijaisesti varmistaa alaikäisen huollettavan edun toteutuminen. On myös tärkeää varmistaa, ettei lainkohtia voida tulkita niin, että terveydenhuoltoa veloitettaisiin ryhtymään biologisesti perustelemattomiin hoitoihin, esimerkiksi yrittämään mahdollistaa raskaus biologiselle miehelle tai raskaudentilan ja maskulinisoivien hormonihoitojen jatkaminen samanaikaisesti, mikä vaarantaisi sikiön terveydentilan.

Pidämme hedelmöityshoitolaian soveltamista lisääntymisbiologisen sukupuolen mukaan selkeyttävänä päätöksenä hedelmöityshoitoja antaville tahoille.

5. Kommenttinne liittyen vanhemmuutta kuvaavaan nimikkeen muuttamiseen (5 §). Erityistä huomiota pyydetään kiinnittämään sellaiseen lainsäädäntöön, jossa vanhemmuutta kuvaavaan nimikkeeseen liitetään oikeusvaikutuksia (vanhemmalle itselleen tai tämän lapselle) ja jota hallituksen esityksessä ei ole tunnistettu. Lausunnoissa pyydetään myös kiinnittämään huomiota niihin muutostarpeisiin, joita vanhemmuutta kuvaavan nimikkeen muuttaminen edellyttää esimerkiksi lausunnonantajan tietojärjestelmissä.

Lakiesityksen perusteluissa ei ole asianmukaisella tavalla kiinnitetty huomiota siihen, millaista kuormitusta alaikäiselle lapselle voi aiheutua, jos vanhemman muuttaessa oikeudellista sukupuoltaan hänen vanhemmuutensa lasta koskevista asiakirjoista muutetaan äidistä isäksi tai päinvastoin. Asialla voi olla merkitystä lapsen identiteetin kannalta, ja salaisuuksien vartioiminen on lapsille psyykkisesti kuormittavaa. Asiasta tulee hankkia riippumattomien lastenpsykiatrian ja kehityopsykologian asiantuntijoiden lausunnot.

6. Kommenttinne liittyen ulkomaisen päätöksen tunnustamiseen (6 §):

Ehdotus on asiallinen, joskaan eri maissa tehdyt vahvistamiset tuskin ovat kautta linjan vertailukelpoisia.

7. Kommenttinne liittyen lain voimaantuloon ja sen soveltamisen porrastamiseen (8 §):

Mielestämme laki on syytä tulla voimaan mahdollisimman nopeasti ja ilmoitettu aikataulu ja porrastus kuulostavat järkevältä.

8. Kommenttinne liittyen esityksen pääasiallisiin vaikutuksiin, ml. selvitykseen joka on laadittu lapsivaikutusarvioinnin tueksi. Lausunnossa pyydetään kiinnittämään huomiota vaikutuksiin, joita lausunnonantaja arvioi esityksestä aiheutuvan toiminnalleen/hallinnonalallaan. Huomiota pyydetään kiinnittämään myös tietojärjestelmiin kohdistuviin muutostarpeisiin sekä muihin tiedonhallintalain 5 §:n 3 momentin kannalta olennaisiin asioihin.

Tampereen yliopistollisen sairaalan aikuisten TRANS-poliklinikan näkökulmasta translain muuttaminen esityksen mukaiseksi vähentäisi erikoislääkäreiden lausuntotaakkaa. Erityisesti sen lausuminen kunnian ja omantunnon kautta, että henkilö on lääketieteellisten hoitotoimenpiteiden seurauksena lisääntymiskyvytön hallinnollisen päätöksen saadakseen, on ollut lääkärin etiikan vastaista ja kuormittanut lääkäreitä henkisesti. Nuoruusikäisten osalta identiteettikehityksen vakauden arvioiminen on toki mahdollista ja tarkoituksenmukaista, mutta mahdollisesti jotkut nuoret pitäisivät täysi-ikäisenä mahdollistuvaa sukupuolen vahvistamista omalla ilmoituksella riittävänä interventiona eivätkä lainkaan hakeutuisi tutkimuksiin korjaushoitoja ajatellen.

Myös lääketieteellisen tutkimusjakson painopiste siirtyisi puhtaasti potilaiden hoidontarpeen arvioimiseen, kun tutkimus ja hoito on tähän mennessä liitetty ensisijaisesti sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytysten selvittämiseen. On kuitenkin huomioitava, ettei hallinnollisesti vahvistettu sukupuoli sellaisenaan ole edellytys ruumiillisiin hoitotoimenpiteisiin; potilaiden valmius ja tarve niihin on edelleen terveydenhuollossa selvitettävä.

Sukupuoli-identiteetin tutkimukset on nyt keskitetty transasetuksella HYKS:iin ja TAYS:iin. Hallituksen esityksessä mainitaan, että jatkossa sukupuolidysforian lääketieteellinen tutkimuksen ja hoidon keskittämisestä voitaisiin säätää erikoissairaanhoidon keskittämisasetuksella. Tämä olisi tarkoituksenmukainen uudistus. Sukupuoli-identiteettiperustaisen hoidon arvioon ei kuitenkaan ole tarkoituksenmukaista lisätä resursseja. Kun lausuntotaakka oikeudellisen sukupuolen vahvistamisesta poistuu ja PALKOn 2020 antamia tarkoituksenmukaisia suosituksia hoidon

porrastuksesta noudatetaan niin, että keskitettyjen tutkimusyksiköiden vastuulle jää nimenomaan fyysisten identiteettiperustaisten hoitojen tarpeen ja soveltuvuuden arvio, kaksi tutkimusyksikköä erikseen aikuisille ja erikseen alaikäisille riittää. Sukupuoli-identiteettiperustaisen toiminnan resurssitoiveet on suhteutettava muiden ongelmien hoitoon tarvittaviin resurssivaatimuksiin. Psykiatriset häiriöt ovat kautta linjan alihoidettuja ja kaikilla psykiatrian erikoisaloilla vallitsee erikoislääkärivaje. Tarkoituksenmukainen hoidon porrastus - myös tässä asiassa - mahdollistaa hyvän hoidon kaikissa psykiatrian alojen erityisosaamista vaativissa ongelmissa.

Lapsivaikutuksissa ei ole otettu huomioon lapsen psyykkiselle kehitykselle mahdollisesti aiheutuvaa haittaa siitä, että vanhemmuusnimikkeen muuttuessa myös lapsen henkilöhistoriaa jälkikäteen muutettaisiin.

9. Muut kommentit liittyen hallituksen esitysluonnokseen:

Hallituksen esityksessä sivuilla 39-40 todetaan transpoliklinikoiden nykyisten resurssien olevan ylikuormittuneita, koska osaavasta henkilöstöstä on pulaa. Tämä pitää paikkansa. TAYS:in TRANS-poliklinikan näkökulmasta ei kuitenkaan ole mahdollista yhtyä esityksen väitteeseen, että tilannetta olisi hankaloittanut palkkatasolla kilpaileva vuokralääkäriyritys. Resurssipula on ollut todellisuutta vuosien ajan potilasmäärien jatkuvan lisääntymisen vuoksi. Virkalääkäreitä ei ole ollut muutenkaan psykiatrialla saatavissa valtakunnallisen psykiatriapulnan vuoksi, siksi on jouduttu turvautumaan ostopalveluihin muuallakin kuin TRANS-poliklinikalla. Lausuntotaakan keveneminen ja PALKOn suositusten mukainen hoidon porrastaminen ja samanaikaisen psykiatrisen sairastavuuden hoidon porrastaminen parantavat jatkossa resurssien riittävyyttä.

Näemme lain kokonaisuudessaan tuovan paljon hyvää aikaisempaan lakiin verrattuna. Lisääntymiskyvyttömyyden vaateen poistaminen on erityisen tärkeää samoin kuin juridisen ja lääketieteellisen hoidon eriyttäminen. Jo aiemmin mainittu hedelmöityshoitolaian tulkinnan selkeyttäminen avaa myös perheen perustamisen mahdollisuuden useammalle sukupuolidysforiasta kärsivälle ihmiselle.

Juhani Sand, johtajaylilääkäri